

I

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ της πρόσληψης που εισηγήθηκε ή λεγόμενη σχολή της Κωνσταντίας¹ εξελίχθηκε σταδιακά από το 1966 σέ θεωρία της λογοτεχνικής επικοινωνίας. Αντικείμενό της είναι η ιστορία της λογοτεχνίας ως γίνεσθαι στό όποιο μετέχουν τρεις παράγοντες: ό συγγραφέας, τό έργο καί τό κοινό· μέ άλλα λόγια: κατά τό όποιο ή διαλεκτική της παραγωγής καί της πρόσληψης διαμεσολαβείται αδιάλειπτα μέσω της αλληλεπίδρασης των δύο πλευρών, μέσω της λογοτεχνικής επικοινωνίας. 'Ο όρος 'πρόσληψη', λοιπόν, χρησιμοποιείται έδω μέ διττή σημασία, ή όποία περικλείει τήν οίκειοποίηση καί τήν ανταλλαγή. 'Επιπλέον, 'αίσθητική' δέν σημαίνει έδω τήν επιστήμη του ώραιου ή τό παλαιό έρώτημα για τήν ούσία της τέχνης, αλλά τό παραμελημένο από καιρό έρώτημα για τήν αίσθητική εμπειρία της τέχνης, για τήν αισθητική πράξη, συνεπώς, ή όποία βρίσκεται στή βάση όλων των εκδηλώσεων της τέχνης ως παραγωγικής, προσληπτικής καί επικοινωνιακής δραστηριότητας.

'Ο γερμανικός όρος 'Rezeptionsästhetik' ένέχει τόν κίνδυνο μιās μοιραίας παρανόησης: στή γαλλική ή τήν άγγλική γλώσσα ή λέξη *réception* (recerption) έχρησιμοποιείτο αποκλειστικά καί μόνο στόν κλάδο των τουριστικών επαγγελμάτων. 'Επειδή όμως ή λέξη τά τελευταία χρόνια μοιάζει νά έχει διεθνώς πολιτογραφηθεί στήν αισθητική θεωρία, πρέπει πρώτα άπ' όλα νά γίνει σαφές τό εξής: ή πρόσληψη ως αισθητικός όρος έχει τόσο παθητική, όσο καί ένεργητική σημασία. Πρόσληψη της τέχνης σημαίνει εκείνη τή δυσπρόστατη πράξη, ή όποία περικλείει τήν επίδραση που επικαθορίζεται από τό έργο καί τόν τρόπο μέ τόν όποιο ό παραλήπτης τό δεξιώνεται. 'Ο παραλήπτης μπορεί νά καταναλώσει άπλως τό έργο ή νά τό δεξιωθεί μέ κριτικό πνεύμα, μπορεί νά εκδηλώσει τό θαυμασμό του ή νά τό άπορρίψει, μπορεί νά άπολαύσει τή μορφή του, νά έρμηνεύσει τό νόημά του, νά υίοθετήσει μιá ήδη άναγνωρισμένη έρμηνεία ή νά επιχειρήσει μιá νέα. Μπορεί όμως, επίσης, νά άπαντήσει σέ ένα έργο παράγοντας ό ίδιος ένα καινούργιο. Στό σημείο τουτο

¹ Τis παλαιότερες μελέτες συγκεντρώνει ή άνθολογία του R. Warning, *Rezeptionsästhetik - Theorie und Praxis*, München 1975· μελέτες της νεότερης γενιάς συγκεντρώνονται στήν άνθολογία του H.D. Weber, *Rezeptionsgeschichte oder Wirkungsästhetik - Konstanzer Diskussionsbeiträge zur Praxis der Literaturgeschichtsschreibung*, Stuttgart 1978.

δλοκληρώνεται ο επικοινωνιακός κύκλος της ιστορίας της λογοτεχνίας: ο παραγωγός είναι πάντοτε ήδη καταναλωτής, όταν αρχίζει να γράφει. Στο πλαίσιο όλων τούτων των δραστηριοτήτων διαμορφώνεται πάντοτε εκ νέου το νόημα ενός έργου — ως στιγμή ενός γίνεσθαι κατά το οποίο γινόμαστε μάρτυρες της αδιάλειπτης διαμεσολάβησης δύο οριζόντων: του ορίζοντα της προσδοκίας (ή του πρωτογενούς κώδικα), τον οποίο προδιαγράφει το έργο, και του ορίζοντα της εμπειρίας (ή του δευτερογενούς κώδικα), τον οποίο προσκομίζει ο παραλήπτης.

Η μεθοδολογική πρόκληση, την οποία απευθύνει η αισθητική της πρόσληψης στην επιστημονική ερμηνεία, συνίσταται στην προσπάθεια να διακριθούν οι δύο ορίζοντες της επίδρασης και της πρόσληψης ο ένας από τον άλλο, ώστε να γίνει κατανοητό με ποιόν τρόπο διαπλέκονται κατά το γίνεσθαι της λογοτεχνικής εμπειρίας οι δομές επίδρασης [Wirkungsstrukturen] του έργου τέχνης και οι αισθητικές νόρμες των ερμηνευτών του. Κι αυτό, γιατί μόνο μία θεωρία περί λογοτεχνίας, ή οποία θα λάβει υπ' όψιν, αναλύοντας τις διαδικασίες πρόσληψης ενός έργου, την άμοιβαία εξάρτηση επίδρασης και πρόσληψης, θα μπορεί να φέρει στο προσκήνιο την ερμηνεία ως επικοινωνιακή διαδικασία, κατά την οποία συντελείται μία αδιάλειπτη ανταλλαγή ανάμεσα στον συγγραφέα, το έργο και το κοινό, ανάμεσα στην εμπειρία της τέχνης του παρελθόντος και εκείνης του παρόντος. Η αισθητική της πρόσληψης αποκαθιστά έτσι, σε αντίθεση με τη μονοδιάστατη ιστορία των επιδράσεων του τύπου 'La fortune de ...', τον ενεργητικό ρόλο που αναλογεί στον αναγνώστη κατά τις διαδοχικές πραγματώσεις του νοήματος των σημαντικών έργων. Διαφοροποιείται όμως εξίσου από τη μονοδιάστατη ιστορία ή κοινωνιολογία του αναγνώστη της λογοτεχνίας, που στρέφει την προσοχή της αποκλειστικά στις μεταβολές των ενδιαφερόντων, του γούστου ή των ιδεολογιών του κοινού και λησμονεί ότι η ιστορία των ερμηνειών επικαθορίζεται εξίσου από τον αισθητικό κώδικα των έργων και τις αισθητικές νόρμες των αναγνωστών.

II

ΣΕ ΑΝΤΙΘΕΣΗ με την τάση να εξελιχθεί η γραμματολογία, κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών, σε περιγραφική και φορμαλιστική μέθοδο 'πέραν της ερμηνείας', η αισθητική της πρόσληψης αντιλαμβάνεται το έργο της ως έργο μιάς επιστήμης που αποσκοπεί στην κατανόηση του νοήματος, συνεπώς μιάς ερμηνευτικής επιστήμης. Σε καμία,

όμως, περίπτωση, τό ότι επιστρέφει πάλι πίσω στην ερμηνεία δέν σημαίνει πώς οφείλει να άπαρνηθεί τά έπιτεύγματα της δομικής περιγραφής ή να όρκιστεί όποιαγή στό ψευδοαντικειμενικό ιδεώδες της ιστορικής ή έργοκεντρικής εξήγησης του κειμένου. Η προτεινόμενη, αντίθετως, έννοια της ερμηνείας προϋποθέτει την αναγνώριση της ιδιαίτερης, ιστορικά περιορισμένης όπτικής γωνίας του ερμηνευτή, αναγνώριση ή όποια συνεπάγεται ένα διαλογικό γίνεσθαι της κατανόησης. Η ερμηνεία αυτού του τύπου θά θέσει, συνεπώς, τό αίτημα να άναπτυχθεί, κατά τό πρότυπο της θεολογίας και της νομικής έπιστήμης, μία λογοτεχνική ερμηνευτική, ή όποια θά πρέπει να θεραπεύσει ισότιμα τρεις ερμηνευτικούς στόχους: την κατανόηση, την εξήγηση και την έφαρμογή.

Αν άναλογιστούμε τις προόδους που με τον ερμηνευτικό στοχασμό πάνω στην επιστημονική πρακτική τους σημείωσαν γειτονικές κειμενικές έπιστήμες, όπως ή θεολογία και ή νομική έπιστήμη, δέν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με τον Peter Szondi, που δυσανασχετούσε τό 1970 γιά τό ρόλο του 'φτωχού συγγενή' με τον όποιο έμενε ως τότε ικανοποιημένη ή λογοτεχνική ερμηνευτική στό πλαίσιο αυτών των συζητήσεων.² Αν ρωτήσει κανείς τη γραμματολογία γιά τη δική της ιδιαίτερη θεωρία της κατανόησης, που θά δικαίωσε τον αισθητικό χαρακτήρα των κειμένων με τά όποια άσχολείται, θά την φέρει άκόμη και σήμερα σε άμηχανία. Κι αυτό, γιατί τό ζήτημα τουτο συνηθιζόταν είτε να παραπέμπεται — ως ζήτημα που άφορά στην επίδραση του έντεχνου λόγου — στη ρητορική είτε να άναγορεύεται — ως ζήτημα που άφορά στην αισθητική άξία — σε έργο της λογοτεχνικής κριτικής. Αλλά και όταν, από τις άρχές του αιώνα μας, άπασχόλησε τους μελετητές ως έρώτημα γιά τη 'λογοτεχνικότητα' των κειμένων και άναδείχθηκε σε βασική άρχή της εξήγησης, ό ερμηνευτικός στοχασμός συνέχισε να μένει στό περιθώριο. Τουτο ισχύει τόσο γιά την προδρομική συμβολή των ρώσων φορμαλιστών όσο και γιά την ύφολογία του Leo Spitzer³ και ή μεταγενέστερη, έπίσης, γλωσσολογική ή σημειωτική ποιητική και, τέλος, οι πρόσφατες θεωρίες περί 'écriture', 'intertextualité' και 'jeu textuel' είτε δέν διερωτήθηκαν καν γιά τις ερμηνευτικές προϋποθέσεις των νέων περιγραφικών μεθόδων είτε πήραν άνοικτά θέση

² Στο *Einführung in die literarische Hermeneutik*, Frankfurt 1975, σ. 404.

³ Η λανθάνουσα θεωρία της μη συστηματικής και συγχρόνως άπαράμιλλης ερμηνευτικής πρακτικής του Leo Spitzer όπερβαίνει κατά πολύ τούς περιθωριακούς του στοχασμούς γιά τον ερμηνευτικό κύκλο — βλ. σχετικά την άξιολόγηση της από τον J. Starobinski, *L'oeil vivant II - La relation critique*, Paris 1970, σσ. 34-81.

έναντίον της ερμηνευτικής. Τό βιβλίο της Susan Sontag *Against Interpretation* γνώρισε τεράστια επιτυχία, έπειδή διέγινωσεν τήν αντίφαση πού έμφιλοχωρεί ανάμεσα στή νεοτερική λογοτεχνία καί τήν παραδοσιακή έρμηνεία, όταν ή δεύτερη προσπαθεί νά αναγάγει τήν πολυσημία του 'άνοικτου έργου' σέ ένα δῆθεν αντικειμενικό καί κρυμμένο πίσω από τό κείμενο νόημα.⁴ Έκτοτε έμπεδώθηκε ή προκατάληψη: ή ερμηνευτική είναι, λένε, ένα άπαρχαιωμένο, κατά βάθος έρμητικά κλειστό δόγμα, πού κρυφίως επιδιώκει νά έδραιώσει τήν αθένητία της παράδοσης πάνω στό παρόν.

Ή Susan Sontag, ώστόσο, παραγνώρισε τό γεγονός ότι ή ζωνρή επίθεσή της έναντίον του αντικειμενικού ιδεώδους της θετικιστικής έρμηνείας είχε, από καιρό ἤδη καί σέ στερεότερες βάσεις, πραγματοποιηθεί από τή γερμανική ερμηνευτική. Ή αίσθητική της πρόσληψης, όταν παραλάμβανε τό 1966 τή σκυτάλη της διαμάχης μέ τήν καθιερωμένη φιλολογική μέθοδο, μπορούσε ἤδη νά ανατρέξει στή φιλοσοφική ερμηνευτική του Hans-Georg Gadamer.⁵ Ή κριτική του είχε στό στόχαστρό της τόν παγιδευτικό αντικειμενισμό του ιστορισμού, ό όποιος μπορούσε νά οδηγῇ σέ τέτοιο άκραιο σημείο ώστε ό έρμηνευτής, πού επιθυμούσε νά υπηρετήσει τό κείμενο καί μόνον, νά άπαρνείται τόν ιστορικά περιορισμένο όρίζοντά του, νά παραγνωρίζει τί όφείλει στήν ιστορία της επίδρασης του κειμένου, νά βλέπει μόνο σφάλματα στους προκατόχους του καί νά έπαιρεται ότι θά κατακτήσει μέ άμεσότητα καί πληρότητα τό νόημα του έργου. Αντιθέτως, άνήκει στίς άρετές της ερμηνευτικής πού διέπει τήν αίσθητική της πρόσληψης τό γεγονός ότι αντιστρατεύεται τή φιλοδοξία της μοναδικής έρμηνείας καί δέν ενδιαφέρεται τόσο γιά τήν άμοιβαία διαψευσιμότητα όσο γιά τή σύγκλιση των διαφορετικών έρμηνειών μέ τίς όποιες πραγματώνεται διαδοχικά στήν ιστορία τό νόημα ενός έργου.

Ή βασική άρχή, σύμφωνα μέ τήν όποία κάθε έρμηνεία στή διαδικασία πρόσληψης της τέχνης είναι κατ' ανάγκη μεροληπτική, δέν είναι, ώστόσο, ή μοναδική γνώση πού όφείλει ή λογοτεχνική ερμηνευτική στή φιλοσοφική όμότεχνή της. Από τήν ερμηνευτική του Gadamer δέχτηκε άκόμη τήν άποφασιστική παρότρυνση νά άντιληφθεί καί νά αναπτύξει μεθοδικά τήν ερμηνευτική προσέγγιση ως ένότητα των τριών στιγμών της κατανόησης, της εξήγησης καί της εφαρμογής. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή καί σέ αντίθεση μέ ό,τι συμβαίνει στίς γειτονικές ερμηνευτι-

κές της θεολογίας καί της νομικής έπιστήμης, πρέπει νά άνακτηθεί τό χαμένο έδαφος. Έκεί, δέν έλειψε ποτέ όλοκληρωτικά ή πεποίθηση ότι «κατά τήν κατανόηση συμβαίνει πάντοτε κάτι πού μοιάζει μέ εφαρμογή του προς κατανόηση κειμένου στήν παρούσα κατάσταση του έρμηνευτή».⁶ Ή φιλολογία, από τήν άλλη μεριά, περιόρισε από τήν έποχή του ιστορισμού τή θεωρία της στήν εξήγηση, δέν φρόντισε νά άρθρώσει θεωρητικό λόγο γιά τό τί έννοεί ως κατανόηση καί περιφρόνησε τό έρώτημα γιά τήν εφαρμογή ως διδακτικού τύπου άφέλεια. Ή ερμηνευτική προσέγγιση βρίσκει γιά τόν θεολόγο τήν όλοκλήρωση καί κορύφωσή της στό κήρυγμα, μέ τό όποιο έπιχειρεί νά καταστήσει εκ νέου έπίκαιρο τό μήνυμα της σωτηρίας, γιά τόν νομικό στή δικαστική άπόφαση, μέ τήν όποία όφείλει νά πραγματώνει τή σημασία του νομικού κανόνα κάθε φορά εκ νέου βάσει της συγκεκριμένης ύπόθεσης. Θά έπρεπε άποκλειστικά καί μόνο στήν περιοχή των γραμματολογικών σπουδών ή ερμηνευτική πρόσβαση νά όλοκληρώνεται, όπως συνέβαινε ως τίς μέρες μας, στήν εξήγηση των έργων του παρελθόντος — 'τί πραγματικά συνέβη' — ή στήν περιγραφή των κειμένων 'χάριν της περιγραφής'; Αν ή λογοτεχνική ερμηνευτική, έντούτοις, θέλει νά ίσχυρίζεται ότι σημείο αναφοράς της είναι τό παρόν καί νά οδηγεί μέ τήν έρμηνεία της σέ αισθητικές κρίσεις, όφείλει καί αὐτή μέ τή σειρά της νά ξαναβρεί στό γίνεσθαι της αισθητικής εμπειρίας τήν ένότητα των *intellegere*, *interpretare* καί *applicare*, καί αὐτό σήμερα άκόμη σημαίνει: νά αναπτύξει μιá θεωρία της αισθητικής κατανόησης πού νά μπορέσει νά άφομοιώσει τή συστηματική προσέγγιση πού δίδαξαν οί δομικές μέθοδοι.

III

ΑΝ ΑΠΟΔΕΙΧΘΟΥΝ βάσιμες οί προσδοκίες πώς ή αίσθητική της πρόσληψης είναι σέ θέση νά έγκαινιάσει μιάν άλλαγή παραδείγματος στή γραμματολογία, νά προτείνει ένα νέο παράδειγμα, χάρη στό όποιο ή σπουδή της λογοτεχνίας θά προσελκύσει καί πάλι τό κοινό ενδιαφέρον, τότε τό θεωρητικό έργο των έρευνητικών όμάδων πού συστάθηκαν στήν Κωνσταντία καί τό Βερολίνο δέν είναι άσφαλώς ένα φαινόμενο μεμονωμένο, πού προϋποθέτει μόνον τή γερμανική παράδοση. Οί ιδέες πού έφερε ή αίσθητική της πρόσληψης είναι πολύ περισσότερο σύμπτωμα

⁴ *Against interpretation and other essays*. New York, 1966, σ. 6.

⁵ *Wahrheit und Methode - Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1960.

⁶ Αὐτόθι, σ. 291.

μιάς στροφής στην ιστορία των επιστημών, ή οποία έγινε αισθητή από τα μέσα της εβδομης δεκαετίας του αιώνα, με την απομάκρυνση από το ανιστορικό παράδειγμα του στρουκτουραλισμού, και οδήγησε σε ανάλογα φαινόμενα στη γλωσσολογία, τη σημειωτική, την κοινωνιολογία και άλλους ακόμη επιστημονικούς κλάδους, φαινόμενα τα οποία συγκλίνουν στην επεξεργασία μιάς θεωρίας της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Η απομάκρυνση από τον στρουκτουραλισμό, τον οποίο πρώτα η γλωσσολογία και έπειτα η ανθρωπολογία ανέδειξαν σε οικουμενικό 'λόγο περί μεθόδου' της εποχής μας, συντελέστηκε χάρη στην κριτική που άσκήθηκε στα παραδείγματα ενός γλωσσολογικού σύμπαντος αποκομμένου από το αντικείμενο αναφοράς και, έτσι, από τον πραγματικό κόσμο, σημειολογικών συστημάτων κλειστών και αποκομμένων από το υποκείμενο, μιάς οντολογικής χρήσης της έννοιας της δομής και μιάς φορμαλιστικής λογικής, αποκομμένης από την επικοινωνία. Η αποκατάσταση του αναγνώστη, του άκροατή, του θεατή (του 'υποκειμένου της πρόσληψης') στη γραμματολογία αντιστοιχεί στο άνοιγμα της κειμενογλωσσολογίας προς μία πραγματολογία των πράξεων όμιλίας και των επικοινωνιακών καταστάσεων, στη διεύρυνση της σημειωτικής προς την κατεύθυνση της έννοιας του πολιτισμικού κειμένου, στην ανανεωμένη θέση των ερωτημάτων για το υποκείμενο, τον κοινωνικό ρόλο και περίγυρο στην κοινωνική ανθρωπολογία, για το ζώο και το περιβάλλον στη βιολογία, στην επιστροφή της κατανοούσας κοινωνιολογίας με τις επικαιρες εν τω μεταξύ θεωρίες της άλληλεπίδρασης, και στην αντικατάσταση της τυπικής λογικής με μία προπαιδευτική (ή διαλογική) λογική. Ήρθε, κοντά στα άλλα, να προστεθεί ή θριαμβική πορεία της τεχνικής και της θεωρίας της πληροφορικής, από την οποία όμως πλέον δεν προσδοκούμε ότι θα μπορέσει να λύσει κατά τον απλούστερο τρόπο, ως άλλη επιστήμη-σωτήρας, τα συνθετότερα προβλήματα της ανθρώπινης επικοινωνίας. Η αισθητική που λαμβάνει υπ' όψιν τη θεωρία της πληροφορικής και αντιμετωπίζει τον παράγοντα επικοινωνία ως αποφαιτικού τύπου αισθητικό μέγεθος,⁷ αποτελεί σύμπτωμα αυτών των προσδοκιών.

Με τις μεταστρουκτουραλιστικές θεωρίες περί λογοτεχνίας, που προτάθηκαν από τη γαλλική κριτική, ή αισθητική της πρόσληψης μοιράζεται την άρχή του 'άνοικτου έργου' ('opera aperta' κατά τον Umberto Eco), την απόρριψη του λογοκεντρισμού, την επανεισαγωγή

του υποκειμένου και τον προσδιορισμό του λογοτεχνικού έργου βάσει της αναιρετικής [transgressiv] λειτουργίας του. Προχωρεί όμως στο σημείο του πέρα από τις θεωρίες της 'écriture', στο βαθμό που δεν προσγράφει μονοδιάστατα στη δραστηριότητα του παραγωγού το γίνεσθαι της συγκρότησης του νόηματος, αλλά τό εξηγεί βάσει της άλληλεπίδρασης παραγωγής και πρόσληψης. Τό βήμα από τό έργο στο κείμενο πρέπει να συμπληρωθεί με τό βήμα από τό υποκείμενο που γράφει στο λογοτεχνία ως επικοινωνιακό γίνεσθαι και συγχρόνως ως γίνεσθαι που διαμορφώνει την κοινωνία. Περί επικοινωνίας, όμως, στην κοινωνική της διάσταση δεν μπορεί να γίνει λόγος, παρά μόνον εάν ή αισθητική έμπειρία δεν αναζητηθεί πιά στην παθητική 'απόλαυση του κειμένου', με την οποία θά πρέπει να άρκεσθεί ο άναγνώστης του Roland Barthes στον μοναχικό 'παράδεισο των λέξεων'.⁸

IV

Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ σπουδή της λογοτεχνίας ήταν συγκριτική επιστήμη πρό του γράμματος, αν λάβει κανείς υπ' όψιν τό γεγονός ότι τά κορυφαία επιτεύγματά της από την Ιταλική αναγέννηση ως τον γερμανικό ιδεαλισμό υπήρξαν στη σύλληψή τους, κατά τό πρότυπο του Πλουτάρχου, 'Parallèles des Anciens et des Modernes'.⁹ Τό καθοριστικό ενδιαφέρον των παραλληλισμών αυτών ήταν να βρεθούν και να νομοποιηθούν οι αισθητικές και ήθικες νόρμες της τελειότητας — συγχρόνως τό πρόβλημα της λογοτεχνικής επικοινωνίας, όπως διατυπώνεται στο ανθρωπιστικό ρητό: *lectio transit in mores*. 'Ο Ιστορισμός έθεσε εν συνεχεία — ως επιστήμη του μοναδικού — ένα προσωρινό τέλος όχι μόνο στους μεγάλους 'παραλληλισμούς', αλλά και στο έρώτημα για τη δυνατότητα της λογοτεχνικής επικοινωνίας. Στην ανανέωση τούτου του ερωτήματος βλέπω μία σημαντική ευκαιρία για τη σύγχρονη συγκριτική γραμματολογία.

Η συγκριτική γραμματολογία, που θεμελιώθηκε για να αντισταθμίσει τον απομονωτισμό των έθνικών φιλολογιών, βρισκόταν ως τις μέρες μας καθλωμένη αποκλειστικά στην τροχιά του θετικισμού, της Geistes-

⁷ Βλ. σχετικά R. Brütting, *Ecriture und texte - Die französische Literaturtheorie nach dem Strukturalismus*, Bonn 1976, σ. 41.

⁸ Την κριτική μου στο βιβλίο του R. Barthes, *Le plaisir du texte*, Paris 1973, εκτενέστερα άνεπτυγμένη θά βρεί ο άναγνώστης στο *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, τόμ. I, München 1976, σσ. 55 κ.έ.

⁹ Βλ. σχετικά H.R. Jauß, *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt 1970, σσ. 35 κ.έ.

geschichte και του φορμαλισμού, ώστε δεν μπόρεσε να αναδείξει και πάλι το πρόβλημα της λογοτεχνικής επικοινωνίας σε νόμιμο έρευνητικό ενδιαφέρον της. "Όσο αντιλαμβάνεται το έργο της ως «μελέτη των διεθνών πνευματικών σχέσεων, των ανταποκρίσεων των γεγονότων»,¹⁰ οι αντικειμενοποιημένες σχέσεις ανάμεσα στα 'λογοτεχνικά γεγονότα' είναι αναπόφευκτο να συγκαλύπτουν ότι πίσω από τις αντικειμενικές ή 'πνευματικές' σχέσεις υπάρχουν πάντοτε υποκείμενα που προσλαμβάνουν και ερμηνεύουν, που επιλέγουν και με τη σειρά τους παράγουν, υποκείμενα που πραγματοποιούν τη λογοτεχνική ανταλλαγή. 'Από τους συγγραφείς των προεπιστημονικών 'παράλληλισμών' μπορούμε και πάλι σήμερα να μάθουμε ότι και στην περιοχή της ιστορίας της λογοτεχνίας ή σύγκριση απαιτεί ένα *tertium comparationis*, εν προκειμένω θεωρητικές νόρμες. Οι νόρμες αυτές δεν είναι δυνατόν να κερδηθούν άμεσα από τα προς σύγκριση αντικείμενα, αλλά πρέπει να άντληθούν από την προϋποτιθέμενη γνώση και τα σύγχρονα ενδιαφέροντα του ερμηνευτή και να εισαχθούν στη σύγκριση ως καθοριστικού τύπου ερωτήματα.

'Η συγκριτική μελέτη του αρχαίου και του σύγχρονου πολιτισμού δεν ήταν για τους ανθρωπιστές ή τους διαφωτιστές αυτοσκοπός, αλλά υπηρετούσε τη διαμόρφωση κοινωνικών ιδεωδών. Το έργο του Perrault *Parallèle des Anciens et des Modernes* ήθελε να δείξει ότι οι επιστήμες και οι τέχνες κατά την εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ', αφήνοντας πίσω τους την αρχαιότητα, έφτασαν στην ωριμότητα και θα έπρεπε στο μέλλον να αξιολογηθούν σύμφωνα με τις δικές τους νόρμες. 'Ο Winckelmann με την *Geschichte der Kunst des Altertums* ['Ιστορία της τέχνης της αρχαιότητας], την οποία είχε συλλάβει ως αντίθεση στην τέχνη των νεοτέρων, δεν ήθελε να προτείνει στους συγχρόνους του μιάν αξιομίμητη μόνον έννοια του ωραίου στην τελειοποιημένη ιστορική μορφή της, αλλά, επιπλέον, μιάν αισθητική ούτοπία του αγαθού βίου, ή οποία και αποτελούσε το ουσιαστικό περιεχόμενο της πραγμάτευσης του ύψηλου ή ωραίου ύφους.¹¹ 'Η κριτική του Rousseau στην κοινωνία των συγχρόνων του χρησιμοποίησε τη σύγκριση με την αρχαιότητα για να συμπληρώσει τα άφηρημένα αίτήματα του *Du Contrat social* [Περί του κοινωνικού συμβολαίου] με εικόνες του άληθινου δημοκρατικού βίου. 'Ο Fr. Schlegel και ο Schiller θέλησαν να λύσουν την *Querelle des Anciens et des*

Modernes, αναπτύσσοντας με βάση την ιστορική διάκριση του αρχαίου και του συγχρόνου μιά φιλοσοφία της ιστορίας για τη μελλοντική τέχνη, φιλοσοφία από την οποία προέκυψε το αισθητικό πρόγραμμα του ρομαντισμού.

Με μέτρο τέτοιους προδρόμους, οι στόχοι και τα έρευνητικά προγράμματα των συγκριτικών σπουδών της λογοτεχνίας στις μέρες μας παρέχουν την εικόνα πρωτοφανούς ολιγάρκειας. 'Ακόμη και το μεγαλεπήβολο σχέδιο μις *Histoire comparée des littératures de langues européennes*¹² διατρέχει τον κίνδυνο να θεμελιώσει ένα φανταστικό μουσείο (*Musée imaginaire*) της παγκόσμιας λογοτεχνίας εύρωπαϊκής προέλευσης, αν δεν αρχίσουμε να επεξεργαζόμαστε τις πραγματοποιημένες σχέσεις, τόσο μεταξύ επιμέρους λογοτεχνιών και παγκόσμιας λογοτεχνίας όσο και μεταξύ εποχών του παρελθόντος και του δικού μας παρόντος, ως επικοινωνιακό γίγνεσθαι, γίγνεσθαι μάλιστα το οποίο κατέστησε συχνά δυνατή την αναστροφή με την τέχνη πέρα από θρησκευτικά ή πολιτικά σύνορα.

V

ΓΙΑ ΝΑ εκθέσουμε την ιστορία των λογοτεχνιών ως επικοινωνιακό γίγνεσθαι απαιτείται να αναγνωρίσουμε την ενεργητική συμβολή της κατανόησης κατά τις διαδικασίες πρόσληψης της παλαιότερης ή της ξένης λογοτεχνίας. *Quidquid recipitur, recipitur ad modum recipientis*: σε τούτη τη βασική αρχή, σε σχέση μάλιστα με την οποία ή αισθητική της πρόσληψης μπορεί να στηριχτεί στην αυθεντία του Θωμά του 'Ακινάτη,¹³ αντιτίθενται οι παραδοσιακές, υποστασιακές ακόμη κατηγορίες της πηγής, της επιρροής, του προτύπου, των επιβιώσεων και της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αυτές πρέπει να αναδιατυπωθούν εντός ενός λειτουργικού πλαισίου και βάσει των διαλεκτικών σχέσεων τους, αν θέλουμε να συλλάβουμε τη σχέση ανάμεσα στην οικεία και την ξένη, τη σύγχρονη και την παλαιότερη λογοτεχνία ως ανταλλαγή εμπειρίας. 'Η λογοτεχνική επικοινωνία, αν γίνει έτσι κατανοητή, προϋποθέτει την επιλογή και τον μεροληπτικό χαρακτήρα από την πλευρά της λογοτε-

¹⁰ Jean-Marie Carré (1951), παρατίθεται από τον M. Gsteiger, "Zum Begriff der Literatur in vergleichender Sicht", στο *Zur Theorie der Vergleichenden Literaturwissenschaft*, εκδ. H. Rüdiger, Berlin/New York 1971, σ. 76.

¹¹ Σύμφωνα με τον D. Abli, *Winckelmann und die Entwicklungslogik der Kunst*, διατριβή επί ύψησις, Konstanz, 1976.

¹² Βλ. σχετικά το υπόμνημα του Y. Chevrete για το VIII Συνέδριο της Association internationale de littérature comparée, στη *Revue de littérature comparée* 1978, σσ. 434 κ.ε.

¹³ 'Ο Θωμάς την άντλεί από το *Liber de causis*, σύμφωνα με τον H.-D. Saffrey, στο *Platonismus in der Philosophie des Mittelalters*, εκδ. W. Beierwaltes, Darmstadt 1969, σ. 482.

χνίας που προσλαμβάνει. 'Η λογοτεχνική παράδοση δημιουργείται, επομένως, στο πλαίσιο ενός γίνεσθαι, ιδιαίτερο γνώρισμα του οποίου είναι ή ταλάντωση ανάμεσα στην οικειοποίηση και την απόρριψη του ξένου, στη συντήρηση και την ανακαίνιση του παλαιού.

Τό μεθοδολογικό βήμα από μία ευθύγραμμα αφηγηματική σέ μία διαλεκτική ιστορία της λογοτεχνίας αποφέρει τό κέρδος ότι, πίσω από τά λογοτεχνικά γεγονότα και τίς αίτιακές διακλαδώσεις τους, έρχεται στην επιφάνεια μία πολυμορφία επικοινωνιακών σχέσεων. 'Εκεί όπου πρώτα έβλεπε κανείς αποκλειστικά τίς μονοδιάστατες εξαρτήσεις πηγής και προτύπου, επιμερίζεται τώρα ή 'επιρροή' ενός κλασικού συγγραφέα σέ ένα διαφοροποιημένο εύρετήριο μορφών της επίδρασης και τύπων της πρόσληψης. Στόν Dionýz Đurđin, που παράλληλα μέ τίς έρευνητικές ομάδες στην Κωνσταντία και τό Βερολίνο, έθεσε στό επίκεντρο της θεωρίας του τόν καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει ή προσλαμβάνουσα πλευρά σέ όλα τά επίπεδα της σύστασης της λογοτεχνικής παράδοσης, χρωστούμε μία πρώτη καταγραφή τέτοιων μορφών επίδρασης: ανάμνηση, motto, έμπνευση, δάνειο, μίμηση, προσαρμολή, παραλλαγή.¹⁴ Για τίς σχέσεις ανάμεσα στους σημαντικούς συγγραφείς ό Harold Bloom διατύπωσε μιά έρμηνευτική θεωρία που υποκαθιστά τό μυθολόγημα του 'προδρόμου' μέ κατηγορίες της «δημιουργικής παρανόησης». Σύμφωνα μέ τόν Bloom, ή απάντηση ενός λογοτέχνη στόν 'ποιητικό του πατέρα' μπορεί νά έρμηνευθεί βάσει έξι διαφορετικών τύπων: ως αποκλίνουσα διόρθωση (*clinamen*), ως αντιθετική συμπλήρωση (*tessera*), ως έκμηδενισμός (*kenosis*), ως εξύψωση (*askesis*), ως επιστροφή στό χαμένο αρχικό νόημα (*apophrades*) ή ως ρήγμα μέ απρόβλεπτες συνέπειες (*demonization*).¹⁵

'Αλλά δέν είναι μόνον ό διάλογος τών σημαντικών συγγραφέων και οι μορφές επικαιροποίησης τών έργων του λογοτεχνικού κανόνα που ανακτούν πάλι την ιστορική τους δυναμική στό φώς της αισθητικής της πρόσληψης. Τά λογοτεχνικά γένη και οι ύφολογικές κατηγορίες, οι εποχές και οι 'αναγεννήσεις', όροι που κατά την εποχή της θετικιστικής έρευνας είχαν απολιθωθεί σέ αϋθύπαρκτες υποστάσεις, εμφανίζονται

επίσης ύστερα από τή μεταβολή όρίζοντα που επέφεραν οι έννοιες της επίδρασης και της πρόσληψης ως γίνεσθαι, που δέν είναι δυνατόν νά περιγραφεί χωρίς νά ληφθεί υπ' όψιν τό σημείο στό όποιο κάθε φορά βρίσκεται ό έρμηνευτής. Οι λογοτεχνικές εποχές, παραδείγματος χάριν, δέν είναι μεγέθη μέ αντικειμενική σημασία, ή όποια μπορεί μιά γιά πάντα νά καθοριστεί, αλλά ιστορικά φαινόμενα, ή άνοικτη σημασία τών όποιων θά πρέπει νά υπολογιστεί από τό αποτέλεσμα και την ιστορία της επίδρασής του, από την αυτοκατανόηση τών συγχρόνων, καθώς και από την πρόσληψη που επιφύλαξαν οι μεταγενέστεροι. Για τό τί καταλαβαίνουμε σήμερα ως ρομαντικό έχουν, παράλληλα μέ τά μανιφέστα του 1802 και του 1827 ή μέ τά έργα του Novalis και του Hugo, έξίσου μεγάλη σημασία ή κριτική του Heine και του Baudelaire ή ή αντιρομαντική ποιητική του Mallarmé και του Valéry. 'Η ιστορία αϋτών τών διαδοχικών πραγματώσεων του ρομαντικού, τό ότι περιφρονήθηκε από τόν αισθητικό κανόνα της έκτης δεκαετίας του αιώνα μας (όπως παρουσιάζεται στό βιβλίο του Hugo Friedrich *Die Struktur der modernen Lyrik* ['Η δομή του νεοτερικού λυρισμού]) και τό ότι αποκαταστάθηκε από τό σύγχρονο νοσταλγικό κύμα, θά έπρεπε εν συνεχεία νά αποτελέσει αντικείμενο σύγκρισης μέ την ιστορία της πρόσληψης του ρομαντισμού σέ άλλες λογοτεχνίες. Κι αυτό, γιατί, έφόσον ή λογοτεχνική επικοινωνία είναι γίνεσθαι κατά τό όποιο ή πλευρά που προσλαμβάνει πρέπει διαρκώς νά επιλέγει από τά πλούτη που της προσφέρουν οι παλαιότερες ή οι ξένες λογοτεχνίες, τό έρώτημα τί προσλήφθηκε και τί όχι, γιατί λ.χ. ό Jean Paul και ό E.T.A. Hoffmann διαβάστηκαν άμέσως και συστηματικά έξω από τή Γερμανία, ενώ άλλοι ρομαντικοί καταρχήν καθόλου, δέν είναι λιγότερο ενδιαφέρον, σέ ό,τι άφορά στη δημιουργία της λογοτεχνικής παράδοσης και την ανασυγκρότηση του κανόνα, από τό έρώτημα που άφορά στίς προϋποθέσεις μιάς αρχικής άποτυχίας, μιάς σταδιακής ή καθυστερημένης πρόσληψης.

'Από τό παράδειγμα αυτό μπορούν νά εξαχθούν δύο γενικότερα συμπεράσματα. 'Η όπτική γωνία που έχει κερδηθεί μέ την αισθητική της πρόσληψης άναιρεί την έγελιανή έννοια της εποχής ως αντικειμενικού πνεύματος, δηλαδή τή σύλληψη μιάς εποχής ως συμβολικής ένότητας όλων τών όμόχρονων έκδηλώσεων· συντελεί, αντίθετως, στην άναγνώριση της μή-όμοχρονίας του όμόχρονου, στό πλαίσιο της όποιας τό λογοτεχνικό ύφος μιάς εποχής συνιστά μόνον τή δεσπόζουσα αισθητική νόρμα. Αϋτή είναι δυνατόν νά άπωθηθεί από τίς προτιμήσεις της εποχής, νά έξοριστεί στό παρελθόν, νά λησμονηθεί ή άκόμη νά γίνει συστατικό στοιχείο αντιθετικού τύπου ενός νέου αισθητικού κανόνα

¹⁴ *Vergleichende Literaturforschung. Versuch eines methodisch-theoretischen Grundrisses*: ή μετάφραση του σλοβακικού χειρογράφου εκδόθηκε στη Sammlung Akademie-Verlag, Literatur 18, Berlin 1976.

¹⁵ *A Map of Misreading*, New York 1975, ιδιαίτερα σ. 84 (πίνακας) — [βλ. άκόμη, H. Bloom, *The Anxiety of Influence. A theory of Poetry*, Oxford Univ. Press 1973· έλλ.: 'Η άγωνία της επίδρασης. Μία θεωρία γιά την ποίηση, εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Δημήτρης Δημηρούλης, Άγρα, Αθήνα 1989].

(ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ρομαντισμός πού χρησιμοποιεῖται κατὰ ποικίλους τρόπους ὡς ἀναφορά στό ρεαλιστικό μυθιστόρημα ἀπὸ τὸν Flaubert καὶ ἐξῆς). Ἡ ὀπτική γωνία πού ἔχει κερδηθεῖ μέ τὴν αἰσθητική τῆς πρόσληψης ἀντιτίθεται, κατὰ δεύτερο λόγο, στίς ἀντιλήψεις πού ὑποστασιοποιοῦν τὴ λογοτεχνικὴ παράδοση, στὴν ἀνθρωπιστικὴ ἰδέα ἐνὸς ἀχρονικοῦ, μόνιμου παρόντος θησαυροῦ ('House of Beautiful' κατὰ τὸν Ruskin) ἢ στό μαρξιστικό δόγμα μιᾶς πολιτισμικῆς κληρονομιάς πού ἀναπτύσσεται μέ σταθεροὺς ρυθμούς γιὰ νὰ περιέλθει, στό τέλος, χωρὶς ἀπώλειες στὴν κατοχὴ τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ἡ λογοτεχνικὴ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στό παρόν καὶ τὸ παρελθόν παραμένει, ἀντιθέτως, προσδεμένη στὸν ἱστορικό ὀρίζοντα τοῦ ἐρμηνευτῆ. Δὲν μπορεῖ, συνεπῶς, νὰ γίνεῖ ἀντικείμενο μιᾶς κλειστῆς γνώσης, ἀλλὰ προϋποθέτει τὸν μεροληπτικό χαρακτήρα, τὴ συνειδητὴ παραίτηση ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ καθολικοῦ, ἢ συνθετικὴ καθυπόταξη τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε μέ τὸ ὄνομα 'παγκόσμια λογοτεχνία' φιλοδοξία καὶ δίλημμα τῆς συγκριτικῆς γραμματολογίας. Μετέχει καὶ αὐτὴ, συνεπῶς, σέ ἐκείνον τὸν «ἀδιάλειπτο συνυπολογισμό τοῦ παρελθόντος στό παρόν», πού εἶναι ἐπίσης πάντοτε, σύμφωνα μέ τὸν Karel Kosík, «γίγνεσθαι παραγωγῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς, ζωογόνησης καὶ ἀνακαίνισης».¹⁶

VI

ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικοινωνίας πρέπει σήμερα νὰ καταπιαστεί μέ μιὰ κριτικὴ στό φανταστικό μουσεῖο καὶ τὴν πλατωνικοῦ τύπου μεταφυσικὴ ἐνὸς ἀχρονικοῦ παρόντος ὅλων τῶν σημαντικῶν ἔργων τέχνης. Ἡ πρόσληψη τοῦ Marx καὶ τοῦ Freud στὴν ἑβδομὴ δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας εἶχε ὡς ἐλάχιστο ἀποτέλεσμα νὰ τεθεῖ σέ ἀμφισβήτηση ἡ ἀνθρωπιστικὴ πεποιθὴση ὅτι κατὰ τὴν ἀναστροφὴν μέ τὴν τέχνη καθίσταται ἄμεσα δυνατὴ ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν ἄνθρωπο πέρα ἀπὸ ἐποχές καὶ σύνορα. Ἀπὸ τὴ διαμάχη τῆς ἐρμηνευτικῆς μέ τὴν κριτικὴ τῆς ἰδεολογίας [Ideologiekritik] στάθηκε δυνατόν νὰ μάθουμε ὅτι ἡ λογοτεχνικὴ παράδοση μπορεῖ συγχρόνως καὶ τὰ δύο: ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ καταστήσει κοινωνήσιμες πράξεις καὶ πάθη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἀποθήσει ἢ νὰ συγκαλύψει ἀνθρώπινα συμφέροντα. Στὴν ὑπόψιν ὅμως πού διατυπώνεται ἀπὸ μιὰ πανιδεολογίζουσα θεώρηση τῶν

¹⁶ Die Dialektik des Konkreten, Frankfurt 1967, σ. 148 — [ἐλλ.: Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ συγκεκριμένου, μετάφραση Λεωνίδας Χατζηπροδρομίδης, Ὁδυσσεύς, Ἀθήνα 1975, σ. 136].

πραγμάτων, ἡ λογοτεχνικὴ ἐπικοινωνία ἔχει νὰ ἀντιτάξει τὴν ἀρετὴ ὅτι δὲν στάθηκε ποτὲ δυνατόν νὰ γίνεῖ ἀπλὸ ὑποχείριον κυρίαρχων ἰδεολογιῶν, τῶν κρατῶν ἢ τῶν θρησκειῶν. Ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας ὑπῆρξε ἱστορία τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ἀνυπακοῆς τῆς συγχρόνου: ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ἐδῶ μέ τὴν αἰσθητικὴν δραστηριότητα νὰ καταστήσει ὅλες τὶς λειτουργίες τῆς ἀνθρώπινης πράξης διαφανεῖς καὶ κοινωνήσιμες κατὰ τέτοιον τρόπο ὥστε μέ τὴν τέχνη νὰ καθίσταται ἀποκρυπτογραφήσιμη ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀκόμη καὶ ὅταν παρεμβάλλονται ἡ χρονικὴ ἀπόσταση ἢ οἱ πολιτισμικὲς διαφορές.

Ἡ αἰσθητικὴ τῆς πρόσληψης ὑπῆρξε στὰ πρῶτα τῆς βήματα αἰσθητικῆς τῆς αὐτόνομης τέχνης, ἀναφερόταν δηλαδὴ σέ ἔργα, πού χάρι στὸν νεοτερισμό ἢ τὴν ἀποφατικότητά τους προκάλεσαν ρήγματα στὸν ὀρίζοντα προσδοκιῶν τοῦ κοινοῦ τους καὶ δημιούργησαν χάρι στὸ νοηματικό βάθος τους πλούσιες ἐρμηνευτικὲς ἱστορίες. Στὸ βαθμὸ πού τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν κοινωνικὸ ρόλο τῆς τέχνης ἐτέθη ἐκ νέου, διευρύνθηκε τὸ πεδίο τῶν ἐρευνῶν πρὸς τὴν κατεύθυνση λογοτεχνικῶν παραδόσεων δῶθε καὶ κείθε τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἐννοίας τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου καὶ συμπεριέλαβε τὴ λογοτεχνία ὡς διδασχὴ καὶ ὡς ψυχαγωγία, ὡς ὑποθήκη καὶ ὡς παραδειγματισμό, κοντολογίς τὴ λογοτεχνία στό φάσμα τῶν ἐπικοινωνιακῶν λειτουργιῶν τῆς. Γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὸ δὲν ἀρκοῦσε ἡ παραδοσιακὴ αἰσθητικὴ τῶν ἔργων, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξεταστεῖ ἡ ἐμπειρία τῆς τέχνης στίς ἱστορικές καὶ κοινωνικές ἐκδηλώσεις τῆς. Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶχαν προηγηθεῖ οἱ ἐργασίες τῶν John Dewey, Jan Mukařovský καὶ Michel Dufrenne.¹⁷ Ἀπὸ τὴν ἀνεπεξέργαστη ἀκόμη σέ αὐτοὺς ἱστορία τῶν βασικῶν λειτουργιῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας — *ποίησις*, *αἴσθησις*, *κάθαρσις* — κερδήθηκε ἡ δική μου θεωρία. Ἀπτεται τοῦ ὀρισμοῦ πού ἔδωσε ὁ Mukařovský γιὰ τὴν αἰσθητικὴν λειτουργία ὡς ἐκεῖνο τὸ κενό, δηλαδὴ διαφανές στοιχεῖο πού μπορεῖ νὰ προσβάλλει ὅλες τὶς ἄλλες δραστηριότητες καὶ νὰ τοὺς προσδώσει δυναμικὸ χαρακτήρα. Στὴ θεωρία αὐτὴ γιὰ τὴ διαφάνεια τῆς πραγματικότητας στό αἰσθητικό σημεῖο προσέθεσα πῶς ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία ἔχει, σέ ἀντίθεση μέ τὴ θεωρητικὴ, τὶς ρίζες τῆς στὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυση, ἡ ὁποία μπορεῖ — ἂν γίνεῖ κατανοητὴ ὡς αὐτοπαθὴς ἀπόλαυση [Selbstgenuß] μέσω τῆς ἑτερογενοῦς ἀπολαύσεως [Fremdgenuß], δηλαδὴ ὡς ἐμπειρία τοῦ ἰδίου μέσω τῆς ἐμπειρίας τοῦ ἄλλου — νὰ ἐγκαινιάσει τὴν

¹⁷ J. Dewey, *Art as Experience*, 1934· M. Dufrenne, *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, 1967· J. Mukařovský, *Kapitel aus der Ästhetik*, Frankfurt 1970.

ἐπικοινωνία. Ἐνῶ στὸν Mukagonský ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία προκύπτει ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ ἄρνηση τῆς πρακτικῆς ἢ ἀναφορικῆς λειτουργίας, στὴ θεωρία τῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντίας κερδίζει ξανά τὸ χαρακτήρα τῆς ἐπικοινωνιακῆς ἐμπειρίας. Ἡ διαμετρικὸν τύπου ἀντίθεση μυθοπλασίας καὶ πραγματικότητας χάνει ἐτσι τὰ δικαιώματά της: «Ἄντί νὰ εἶναι ἀπλῶς τὸ ἀντίθετό της, ἡ μυθοπλασία μᾶς κοινοποιεῖ κάτι γιὰ τὴν πραγματικότητα» (W. Iser).¹⁸ τοῦτο καθίσταται δυνατόν, στὸ βαθμὸ πού ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία δέν χρειάζεται νὰ κατασκευάσει ἕναν ἰδιαιτερό κόσμο, ἀλλὰ συνιστᾷ τὸν ὀρίζοντα πού μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ νόημα τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἄλλου.¹⁹

Στὴ νέα ἱστορία τῆς λογοτεχνίας πού θὰ θελήσει νὰ ἀνασυνθέσει ἀπὸ τὴν πραγματικὴ πλημμυρίδα τῶν ἔργων, τῶν διασυνδέσεων καὶ ἐρμηνειῶν τους τὸ κρυμμένο ἐκεῖ γίγνεσθαι τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικοινωνίας, ἡ ἱστορία καὶ θεωρία τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας προσφέρει μιὰν ἀναντικατάστατη προϋπόθεση: τὴν ἐρμηνευτικὴ γέφυρα πρὸς ἐποχές τοῦ μακρινοῦ παρελθόντος καὶ ξένους πολιτισμούς. Ἐνῶ ἡ γενικὴ ἱστοριογραφία ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀνθρωπολογία πρέπει νὰ ἐργαστοῦν κυρίως μὲ μαρτυρίες πού παραμένουν γιὰ μᾶς βουβές, καθὼς δέν ἀποσκοποῦσαν οὔτε στὸν μεταγενέστερο ἀναγνώστη οὔτε στὸν ἀμέτοχο παρατηρητὴ.²⁰ οἱ ἐκδηλώσεις τῆς τέχνης παραπέμπουν πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῆς προέλευσής τους, ἀκόμη καὶ τότε ὅταν πρωταρχικὰ πρέπει νὰ ὑπηρετήσουν τελετουργικοὺς ἢ ἰδεολογικοὺς σκοποὺς. Ἀμέσως μόλις μεσολαβήσει ἡ αἰσθητικὴ δραστηριότητα, ὁ ἄνθρωπος κερδίζει ἐκείνη τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸ τῆς θρησκευτικῆς ἢ πολιτικῆς τελετουργίας, πού μᾶς εἶναι οἰκεία ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ στὸ παιχνίδι· τὸ λατρευτικὸ ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ἔχει προσβληθεῖ καὶ μορφοποιηθεῖ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ λειτουργία, δέν μπορεῖ πιά νὰ κρατήσῃ ἐγκλειστο τὸ μυστικὸ του. Ὡς αἰσθητικὸ ἀντικείμενο ἀποκτᾷ τὴ διπλὴ δομὴ μιᾶς ἑτερότητας [Alterität], πού ἀπὸ

¹⁸ *Der Akt des Lesens*, München 1976, σ. 88.

¹⁹ Ἔτσι καταλαβαίνω τὴ θέση τοῦ Karlheinz Stierle: «Ὁ κόσμος ἐμφανίζεται ὡς ὀρίζοντας τῆς μυθοπλασίας, ἡ μυθοπλασία ἐμφανίζεται ὡς ὀρίζοντας τοῦ κόσμου»· στὴ σημαντικὴ ἐργασία του: «Was heißt Rezeption bei fiktionalen Texten?», στὸ *Poetica* 7 (1975), σ. 378.

²⁰ Ὡς πρὸς τὸ δῆλημα αὐτὸ παραθέτω μία μόνον ἀπὸ τίς πολλές δυνατές μαρτυρίες: ὁ Georges Duby γράφει στὸν πρόλογό του στὸ *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Paris 1978, σ. 18: «Ὁ ἱστορικὸς δέν ἐρωτᾷ ποτὲ παρὰ λείψανα, καὶ τοῦτα τὰ σπάνια κατάλοιπα προέρχονται συνήθως ἀπὸ μνημεῖα πού εἶχε θεμελιώσει ἡ ἐξουσία· καθεὶ τὸ αὐθόρμητο ἐνός βίου τοῦ διαφεύγει, καὶ μαζί καθεὶ τὸ λαϊκὸ· εἶναι σὲ θέση νὰ ἀκούσει μόνον τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι εἶχαν στὰ χέρια τους τὸ μηχανισμό πού ὁ Loyseau ὀνόμασε κράτος».

τὴ μιὰ ἀποκαλύπτει τὴν ἀλλόκοτη διαφορετικότητα, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως ἀπευθύνεται μὲ τὴ μορφή της σὲ μιὰν ἄλλη, κατανοοῦσα συνειδηση.

Ἔργο τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνευτικῆς εἶναι νὰ καταστήσει προσιτὲς στὴν ἐμπειρία τοῦ δικοῦ μας παρόντος τὴν τέχνη καὶ τὴ λογοτεχνία ἐνός ξένου γιὰ μᾶς παρελθόντος μέσα ἀπὸ τὴ γνώση τῆς ἑτερότητάς τους.²¹ Ὅταν ἀντικείμενο τῆς ἐρευνας γίνεται ἕνας πολιτισμὸς ξένος, ἐκτός τῶν ὁρίων πού ἔχει σφραγίσῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ παραδόση, μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθεῖ μιὰ συστηματικὴ προσέγγιση, στὴν ὁποία ἡ θεωρία τῆς λογοτεχνίας προσφέρει τὸ ρεπερτόριο τῶν γενῶν τῆς γραπτῆς ἢ προφορικῆς λογοτεχνίας, ἡ λογοτεχνικὴ ψυχολογία τὸ ρεπερτόριο τῶν τύπων ταύτισης καὶ ἡ κοινωνιολογία τῆς γνώσης τὸ ρεπερτόριο τοῦ ἐπιμερισμοῦ τῶν κοινωνικῶν ρόλων.²² Ὁ συνδυασμὸς τῶν κατευθύνσεων τούτων σὲ μιὰν ἐρμηνευτικὴ θεωρία, ὥστε νὰ μπορέσουμε νὰ συλλάβουμε τὴν λογοτεχνικὴ ἐπικοινωνία ὅχι μόνο διαχρονικά στίς διαδικασίες πρόσληψης, ἀλλὰ καὶ συγχρονικά στὸ πλαίσιο ἐπικοινωνιακῶν συστημάτων,²³ εἶναι, νομίζω, ἐπιταγὴ τῶν καιρῶν. Καὶ ἴσως ἀκόμη, πρόταση συμφιλώσης τῶν ἐρμηνευτικῶν μὲ τίς στρουκτουραλιστικές μεθόδους, πού μποροῦν νὰ διδασκοῦν οἱ μὲν ἀπὸ τίς δέ πολλά, ἐφόσον οἱ πρῶτες συνειδητοποιήσουν: *de singularibus non est scientia* καὶ ἐφόσον οἱ δεῦτερες συναινέσουν: *scientia sine communicatione sermonis non facit sapientiam*.

²¹ Βλ. σχετικὰ H.R. Jauss, *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur*, München 1977, εἰσαγωγή.

²² Βλ. σχετικὰ κεφ. Β καὶ Ε στὸ *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, δ.π. — Ἐν προκειμένῳ μὲ βρίσκει ἀπολύτως σύμφωνο ὁ Etiemble, ὁ ὁποῖος ἤδη τὸ 1963, μὲ τὴν κριτικὴ του στὴ γαλλικὴ σχολὴ τῆς συγκριτικῆς γραμματολογίας, ὑπενθύμιζε «πὺς ἡ ἱστορία τῶν ἀντικειμενικῶν ἀνταποκρίσεων μεταξὺ συγγραφέων, σχολῶν καὶ λογοτεχνικῶν γενῶν δέν ἐξαντλεῖ τὸ ἀντικείμενο τοῦ κλάδου μας», οἰκειοποιεῖτο τὴν ἀποψη τοῦ René Wellek «πὺς οἱ λογοτεχνίες εἶναι μορφικὰ συστήματα πού ὁ ἄνθρωπος προσθέτει στὴ φυσικὴ γλώσσα του», ζητοῦσε τὴν ἐπεξεργασία μιᾶς συγκριτικῆς ποιητικῆς, ρητορικῆς καὶ αἰσθητικῆς, καὶ ἐνθάρρυνε τὸν κλάδο του ὡς πρὸς τὴ διατύπωση αἰσθητικῶν κρίσεων (*Comparaison n'est pas raison*, Paris 1963, σσ. 70 κ.ε.).

²³ Ἐνα δείγμα τῆς ἀνασυγκρότησης ἐνός λογοτεχνικοῦ ἐπικοινωνιακοῦ συστήματος, αὐτοῦ τῶν μικρῶν λογοτεχνικῶν γενῶν ἢ ἀπλῶν μορφῶν τοῦ παραδειγματικοῦ λόγου θὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στὸ *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur*, δ.π., σσ. 34-47· τὸ ἴδιο ζητούμενο διατυπώνεται σήμερα καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνολογικὴ ἐρευνα, βλ. σχετικὰ P. Smith, «Des genres et des hommes», στὸ *Poétique* 19 (1974), σ. 311: «Κοντολογίς, μελετώντας τίς λογοτεχνίες ὡς συστήματα, καὶ ὅχι παρακολοῦθοντας ἀπλῶς, ὅπως συνηθίζουμε, ἀνά τὴν ὑψηλὸν θέματα ἀπομονωμένα ἀπὸ τὰ συμφορᾶζόμενά τους, θὰ μπορέσουμε νὰ θέσουμε τίς βάσεις ἐνός πραγματικῶν συγκριτικοῦ στοχασμοῦ καὶ, ἴσως, νὰ δοκιμάσουμε ὁρισμένες ἀληθινὰ ἀποκαλυπτικές θεωρητικὲς ὑποθέσεις».